

Fjordprojektet endte med en lille »snip« ved Asserholm

De fjorten hektar fjordbund, der blev afsnøret af den 930 meter lange dæmning ved Asserholm, var så absolut den mindste del af gevinsten ved dette projekt.

Over fem kilometer ind i landet langs Elverdams Å lå der fugtige engdrag og våde moser, og det var al den jord – 220 hektar i alt – projektet gjaldt. Dæmningen ved Asserholm gav jordejerne hele vejen op langs åen beskyttelsesgaranti mod de plagsomme oversvømmelser, der hidtil havde forhindret en kultivering af engene.

Siden inddæmningen i 1958 har der

kunnet dyrkes både hvede og raps, og hvad man ellers lyster. Elverdams Å er simpelthen blevet flyttet ud af engene og lagt helt op mod øst. Ganske vist har arealerne efterhånden sat sig, især de fjorten hektar helt ude ved dæmningen, hvor der dyrkes i koter under fjordens daglige vande, men så længe pumpen kører, går det an.

Trods de vidtrækkende konsekvenser var Asserholm Inddæmning »den lille løsning«. Havde det stået til visse lokale kræfter, ville man have høstet den helt store gevinst. Et flertal blandt lodsejerne krævede Tempelkrog tør-

lagt og opdyrket, og de mente at have gode argumenter for projektet. Det hjalp dem dog ikke. I det skjulte blev de modarbejdet af kræfter langt større end en håndfuld lokale landmænd.

Bro eller dæmning

Det store projekt handlede i virkeligheden slet ikke om landvinding men om landevejslogistik.

Allerede i 1800-tallet gik diskussionen om en fast forbindelse over Isefjorden ved Munkholm, og fra slutningen af 1920'erne kom der re-

Asserholm Inddæmning

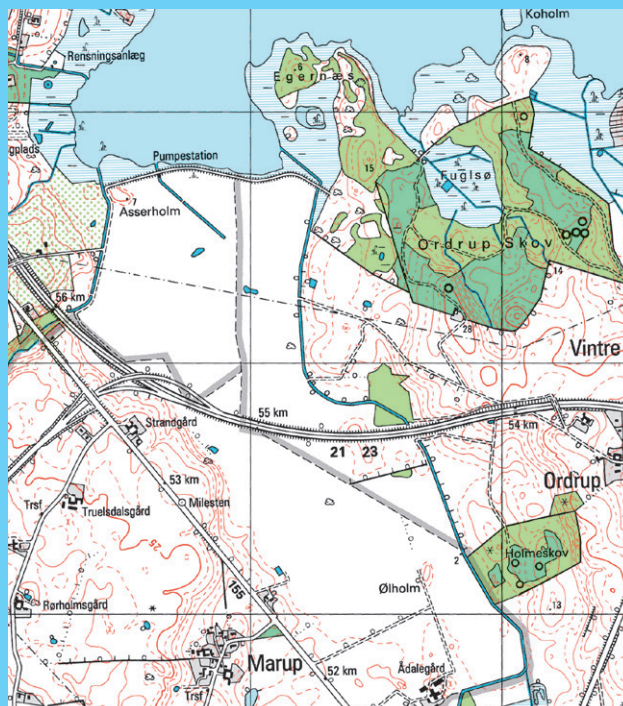
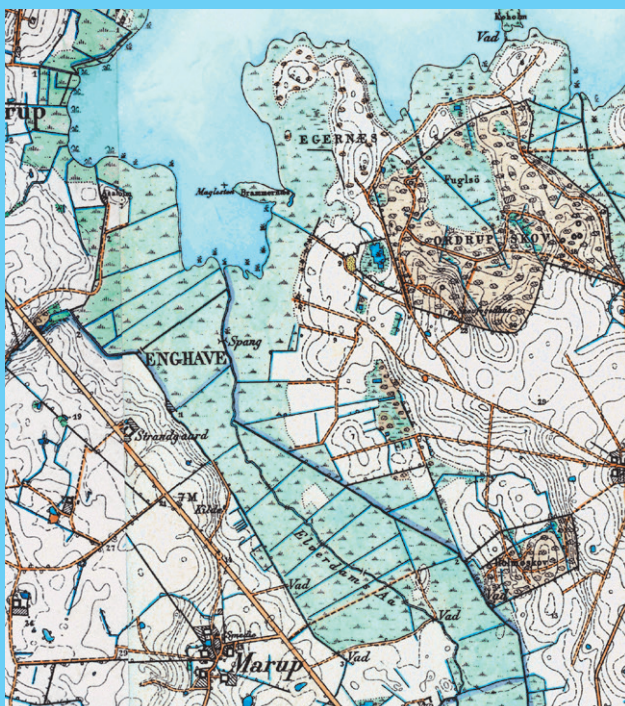
Inddæmning af 14 hektar fjord i bunden af Tempelkrog, ni kilometer sydøst for Holbæk. Udført i 1958 med betydelig statsstøtte som et af landvindingsperiodens ganske få projekter på søterritoriet, men fortrinsvis til gavn for lavtliggende engarealer i ådalen hvor Elverdams Å tidligere havde løbet.

Området kan overskues fra Holbækmotorvejens etape mellem Kirke Sonnerup og Langerød.

Kortene er fra 1894 og 1996.

Holbæk Kommune.

Koordinater: 6171626, 674725.

Muligheden for at tørlægge hele Tempelkrog opstod, da vejmyndighederne besluttede at etablere en fast vejforbindelse ved Munkholm. Havde man valgt en dæmning med sluse, ville det have medført, at man senere tørlagde hele fjorden. Munkholm-broen er populær blandt lystfiskere, især når det er sæson for hornfisk.

elle projekter på bordet. Forbindelsen mellem Holbæk og Roskilde og videre østpå ville blive lettet betydeligt, hvis man kunne undgå at skulle køre uden om Tempelkrog.

I 1937 blev et broprojekt vedtaget, og byggeriet gik i gang, men den bløde undergrund i Isefjorden voldte voldsomme problemer. Entreprenøren måtte til sidst opgive at fuldføre opgaven. Der stod man ved udbruddet af Anden Verdenskrig.

Men så vedtog Rigsdagen lov nr. 599 om statsstøtte til landvinding, og nu vejrede man morgenluft for både fast forbindelse og for en landvindingssag. Holbæk Amtstidende tog debatten op, og i et interview to uger efter Landvindingslovens vedtagelse kunne amtsvandinspektør Ejnar Nielsen forsikre læserne om, at der sagtens kunne blive tale om et landvindingsprojekt, uden at »naturvennerne behøver at komme i harnisk«. En dæmning med grønne skrænter ville jo netop falde langt bedre ind i landskabet end en bro.

»Selv jeg, der har speciel interesse for disse arbejder, vil finde, at det var vandalisme at tørlægge Tempelkrogen«, forsikrede amtsvandinspektøren og fortsatte:

»Men en dæmning med sluse, der holder

vandstanden konstant, vil betyde en væsentlig værdiforøgelse. Den vil have betydning for alle de lodsejere, hvis arealer ligger 60-100 centimeter over dagligt vande, og som oversvømmes hver vinter«.

Skjult dagsorden

Lokale jordejere greb straks den skjulte opfordring fra amtsvandinspektøren, og 5. januar 1941 modtog

Statens Landvindingsudvalg en opfordring til at støtte et lokalt forslag fra tolv lodsejere, som ønskede en dæmning med sluse, der kunne holde saltvandet ud af fjorden.

Men den ide fik et kortvarigt liv.

Tre uger senere modtog Landbrugsministeriet et brev fra Statsministeriet, hvor departementschef Andreas Møller (1882-1954) gjorde det klart, at man var opmærksom på projektet og derfor måtte bede landbrugsministeriet om at »have sin opmærksomhed henvendt på skønhedsværdien i dette landskab«. Statsministeriet ønskede også at få lejlighed til at se sagen, før »eventuelle arbejder sættes i gang«.

Det var tilsyneladende naturvennerne, der talte gennem departementschefen, da Statsministeriet dengang var resortministerium for naturfredningsloven. Men i det skjulte var helt andre kræfter på spil. Den lokale greve på godset Eriksholm havde i al stilhed indgået en aftale med landets statsminister til fordel for en bro og med garanti mod en dæmning.

Mere blev det alligevel ikke til, fordi besættelsestidens rationering af byggematerialer satte den slags projekter i stå. Efter 1945 blev den erfarne broingeniør og professor Anker Englund sat til at udarbejde et nyt broprojekt. I 1951 gik byggeriet i gang igen, og allerede 4. juni 1952 stod Munkholm-broen færdig.

Fjordens naturskønhed betød rigtig meget for greven på Eriksholm Gods, der ligger på vestsiden med en aldeles bedårende udsigt over Tempelkrog. Foto: Wikipedia Commons.

To departementschefer afgjorde i al stilfærdighed, at de lokale bønder måtte nøjes med det lille projekt. Dette var blevet lovet greven på Eriksholm, men denne sammenhæng blev aldrig oplyst. Det er Statsministeriets Jørgen Elkjær Larsen til venstre og Landbrugsministeriets Paul Stahlschmidt til højre. Fotos: Museum Nordsjælland (tv.) og Hedeselskabet (th.).

Stort eller småt

Et halvt år senere tog man så atter fat på et landvindingsprojekt men nede i bunden af Tempelkrog.

To mand fra Statens Landvindingsudvalg mødte op til besigtigelse af forholdene 30. januar 1953 sammen med fem lodsejere og den projekterende ingeniør Frederik Hansen. Naturfredningsrådet var også inviteret og havde sendt en repræsentant, men de to parter kunne ikke finde hinanden helt bogstaveligt talt.

Ingeniør Hansen havde udarbejdet et foreløbigt projekt til kunstig afvanding af ca. 140 hektar »våde og ofte oversvømmede enge med tilgrænsende dyrkede partier«. Det skulle ske ved at flytte Elverdams Å ud mod øst, så engene kunne drænes. Prisoverslaget lå på 350-400.000 kr. (5,5-6,3 mio. kr. i 2013-værdi), men lodsejerne var stærkt interesseret i at få en del af fjorden med ind under projektet.

En dæmning, der ville afskære ca. 65 hektar af fjorden og forbedre afvandingen på 265 hektar, ville løbe op i 600-700.000 kr. (9,4-11 mio. kr. i 2013-værdi). Gik man endnu længere ud, hvor bunden var mere fast, kunne dæmningen opføres billigere, samtidig med at man indvandt yderligere 50 hektar. Så der var ingen tvivl, jo større desto bedre og billigere for lodsejerne.

Landvindingsudvalget fandt en afvanding af engene ved Elverdams Å for »overmåde hensigtsmæssig»,

men man mente, at en dæmning med fordel kunne lægges ved den inderste lille »snip« af Tempelkrog. Så ville kun ca. 10 hektar blive tørlagt, men beskyttelsen af de lavtliggende arealer langs åen ville blive lige så god. Om det store projekt kunne man straks sige, at det ville næppe kunne gennemføres. Der ville blive protesteret kraftigt mod et sådan indgreb i den »særdeles naturskønne egn«.

Man enedes dog om at lade lodsejerne udarbejde projektforslag til både den store og den lille løsning.

Det gik der et helt år med.

Det næste møde i sagen foregik på Elverdamskroen 23. februar 1954. Fra Statens Landvindingsudvalg, der af-

holdt mødet, stillede der to medlemmer, mens hele 40 lodsejere mødte op sammen med repræsentanter for de to implicerede amters grundforbedringsudvalg. Så var der højesteretssagfører Oskar Bondo Svane (1899-1987) for Naturfredningsrådet, amtsvandinspektør Ejnar Nielsen fra Holbæk Amt og den projekterende ingeniør Frederik Hansen.

Lige fra start blev fronterne trukket skarpt op.

Lodsejerne og ingeniør Hansen ønskede det store projekt gennemført, selvom det ville betyde, at den indre del af Tempelkrog måtte inddæmmes og inddrages i afvandingen af de i alt 275 hektar. Overslagsprisen lød nu på 1,08 mio. kr. (16,6 mio. kr. i 2013-værdi).

Mindst lige så klart kom det frem, at Statens Landvindingsudvalg havde sine store betænkeligheder, og hos højesteretssagføreren fra Naturfredningsrådet var der overhovedet ingen vaklen. Bondo Svane sagde ligeud, at »man ingen indvendinger ville have imod det lille projekt, mens man vil gå imod det store«.

Lodsejerne ville ikke underkende »naturskønheden men fandt, at det har stor betydning at få tørlagt denne del af fjorden, der om sommeren ligger som et sumpful, hvorfra der kommer insekter, der både er til gene for mennesker og dyr«.

Nogen klar afgørelse kom der hel-

Ejendommen, der ligger ned til dæmningen og markerne, hedder »Asserholm«, og her er masser af forbudsskilte; til overflod et med navnet Asserholm på selve dæmningen. Kæde over grusvejen på toppen af dæmningen, men »Fjordstien« er åben for cyklister. Foto: forfatteren, 7. oktober 2013.

Vandspejlet i Tempelkrog ligger et par meter højere end den inddæmmede »snip« på fjorten hektar. Helt tæt er dæmningen ikke, så der vokser tagrør på indersiden ved de våde pletter. Billedet er taget fra øst mod vestsiden af Tempelkrog, hvor der bemærkes en større samling overvintrende campingvogne. Foto: forfatteren, 7. oktober 2013.

ler ikke på dette møde. Det sluttede med en opfordring til lodsejerne om at gå hjem og udarbejde et nyt andragende om økonomisk støtte, hvoraf det også skulle kunne ses, om man ønskede det lille projekt gennemført, hvis man fik nej til det store.

Staunings studehandel

Fem uger efter mødet på Elverdamskroen greb greven på Eriksholm ind med en diskret henvendelse til Statsministeriet.

Tilbage i 1941 havde greve Kai Ahlefeldt-Laurvig på Eriksholm været meget imod planen om både en bro og en dæmning, fordi han frygtede udtørring af hele fjorden. Han havde haft »Stauning ude for eventuelt at få hans medvirken imod projektet«. Det var ikke helt så enkelt, da statsminister Thorvald Stauning (S) også havde haft andre interesser at varetage end godsejeres og grevers, men ifølge Kai Ahlefeldt-Laurvig indgik Stauning dog et kom-

promis: »Vi enedes om, at jeg skulle opgive min modstand mod en forsikring fra hans side om, at al fremtidig udtørring ville være udelukket, når man byggede en bro og ikke en dæmning«.

Denne aftale beskrev Ahlefeldt-Laurvig i et memo 1. marts 1954 til Statsministeriet. Tydeligvis mente greven, at han havde den gamle statsministers ord for, at der aldrig ville kunne gives grønt lys for en udtørring af fjorden.

Statsministeriets departementschef Jørgen Elkjær Larsen (1912-1988) sendte dette memo videre til sin kollega i Landbrugsministeriet, departementschef Paul Stahlschmidt (1888-1977), og de to aftalte, at »en evt. godkendelse ikke vil finde sted, uden at der forinden er forhandlet med Elkjær Larsen«. Det fremgår af et notat 10. marts 1954 i arkivmappen for hele sagen om Asserholms inddæmning.

Det var altså ikke kun lodsejernes ønsker endsige de faglige forhold, der spillede ind. I det skjulte var der

allerede aftalt et politisk nej til det store projekt.

Folkelig adresse

I folkedybet var der også uro. Rygtet om de store planer vakte stor modstand lokalt, og 2. marts 1954 modtog Danmarks Naturfredningsforening en protestadresse, der anmodede foreningen om »assistance for at søge hindret en ødelæggelse af de store naturskønhedsværdier, som landskabet i dag frembyder«.

Syv dage senere fremsendte naturfredningsforeningens formand, Erick Struckmann den »folkkelige adresse med 56 underskrifter repræsenterende befolkningen omkring Tempelkrogen« til Landbrugsministeriet. Struckmann gav udtryk for, at foreningen mente, at »begge disse tørlægningsforslag vil være i høj grad ødelæggende for de naturskønne omgivelser omkring Tempelkrogen«.

Den folkelige adresse var sendt i genpart »efter statsministeriets opfordring«, og brevet var stilet til departe-

mentschef Paul Stahlschmidt i Landbrugsministeriet. Det var ham, der havde modtaget Ahlefeldt-Laurvigs memo om studehandlen med statsminister Stauning og lovet Statsministeriet, at intet ville blive besluttet uden en forhandling.

Landbrugsministeriets holdning behøvede man heller ikke være i tvivl om. Den pågældende ekspeditionssekretær, der betjente Statens Landvindingsudvalg, påførte brevet fra naturfredningsforeningen denne blyantsbemærkning:

»Det ville være sørgeligt, hvis der skal landvindes i Tempelkrogen, bortset fra det lille projekt«.

Og sådan kom det til at gå.

I april 1955 godkendte Statens Landvindingsudvalg det »lille« projekt som berettiget til to tredjedele stats-tilskud og med lodsejernes andel som statsgaranteret lån. Overslagssummen lød på 680.000 kr. (9,8 mio. kr. i 2013-værdi), arealet var 150 hektar, og arbejdets varighed blev anslået til 30 måneder. I begyndelsen af juli blev der givet grønt lys til ingeniør Frederik Hansen for en detaljeret projektbeskrivelse.

Da den forelå, kom der en kurre på tråden. Amtsvandinspektør Ejnar

Nielsen, der skulle stå for afvandingsanlæggene i engene, kritiserede projektbeskrivelsen sønder og sammen og endte med at kassere licitationsmaterialet, som han derefter fuldstændigt omarbejdede – til landvindingsudvalgets tilfredshed.

Denne episode skabte et særdeles køligt forhold mellem ingeniør Frederik Hansen og amtsvandinspektør Ejnar Nielsen, da der gentagne gange opstod tvivl om, hvem der i Landvindingslovens forstand var »den ledende ingeniør«.

Personstriden kulminerede, da amtsvandinspektøren mente sig berettiget til et større honorar, fordi han dybest set selv havde fremstillet licitationsmaterialet.

Der måtte flere forhøjelser af overslagssummen til, og hele projektet endte i 1959 med at have kostet 1.040.108,30 kr. (13,7 mio. kr. i 2013-værdi). Heraf betalte skatteyderne de to tredjedele. Der var tale om en markant overskridelse på 3,9 mio. kroner i nutidsværdi eller knap 40 procent.

Det blev prisen for det næstsidsste statsstøttede landvindingsprojekt på søterritoriet i den store landvindingsepoke fra 1940 til 1970.

Ny natur med statsstøtte

Sidst på sommeren 2014 regnede Naturstyrelsen med at tage første spadestik til et projekt, der på mange måder vil genskabe de våde forhold, der herskede indtil for 55 år siden langs Elverdams Å.

Projektet kaldes for »Vådområde Tempelkrog Syd«. Det omfatter 91 hektar lavtliggende engjord syd for motorvejen, der forløber halvanden kilometer fra fjorden. Her vil man genskabe et landskab med fortidens hyppige oversvømmelser langs en del af Elverdams Å, der flyttes tilbage i engene.

Elverdams Å får på en delstrækning et slynget forløb, der vil føre vandet gennem en nyanlagt, lavvandet engsø. Søen vil fremstå med frit vandspejl og rørskov, men med varierende størrelse alt efter årstiden. Hvis området afgræsses eller der slås hø, vil engene også komme til at fremstå lysåbne med lav blomstervegetation.

Med det nye forløb af Elverdams Å og den lavvandede sø vil projektet medføre, at der om sommeren typisk vil være et 91 hektar stort areal i spil. Området vil komme til at bestå af en permanent lavvandet sø, våde enge og mere tørre enge. Om vinteren vil søen

Her står en ram tjærelugt af kreosot fra de solsvedne jernbanesveller, der indgår i afstivningen af brinkerne langs den centrale pumpekanal. Særligt slemt er det, fordi kanalen er gravet tværs igennem en stor bunke østersskaller, der konstant er ved at skride ud. Om det er en gammel østersbanke eller en køkkenmødding, er ikke til at sige. Hos Holbæk Kommune havde man ingen viden om forholdet.

Suset fra Holbæk-motorvejen lægger en dæmper på al lærkesang, men det generer tilsyneladende ikke fuglene selv. Det er her – syd for motorvejen – at Naturstyrelsens vådområde »Tempelkrog Syd« kommer til at ligge, når Elverdams Å bliver flyttet ned i engene igen.

få lov at vokse på bekostning af de to andre naturtyper.

Formålet med projektet er at dæmpe landbrugets forurening af Isefjorden. Elverdams Å transporterer årligt ca. 60 ton kvælstof og halvanden ton fosfor ud i fjorden. Ved at etablere vådområdet på arealerne ved Elverdams Å kan der fjernes knap 10 ton kvælstof om året. Desuden forventes det, at vådområdet kan fjerne 70 kilo fosfor årligt. Det forventes også, at der vil opstå et mere varieret dyre- og planteliv end i dag. Hele projektet, der budgetteres til en pris på 20 mio. kr., betales af Miljøministeriet, der kommer til at eje området.

KILDER

Forfatterens besøg på lokaliteten, 27. maj 2005 (fotos) og 7. oktober 2013.

Hansen, Leif: Etablering af nyt vådområde ved Elverdams Å – konsekvenser for §3-natur og bilag IV-arter. Orbicon. August 2010.

Statens Landvindingsudvalg, j.nr. 1404 og 2323. Rigsarkivet.

www.naturstyrelsen.dk/Naturbeskyttelse/Naturprojekter/Projekter/Sjælland/Isefjorden/

Den seksplettede køllesværmer træffes på overdrev og ugødskede enge. Det er en almindeligt forekommende natsværmer, hvis larve trives på kællingetand, kløver, høgeurt og vejbred. Foto: Leif Bolding.

Fuglelivet i dag

Med tilladelse fra Dansk Ornitologisk Forening bringes her et uddrag af DOF-basen, der rummer et meget stort antal fugleobservationer fra alle betydningsfulde fuglelokaliteter i landet. Ønskes der en detaljeret og aktuel status for fuglelivet på marker syd for Tempelkrog og vest for Elverdamsåen, så brug dette link: www.dofbasen.dk.

Herunder ses en oversigt over de 65 fuglearter, som er registreret fra **Marker syd for Tempelkrog og vest for Elverdamsåen**, pr. 1. marts 2014. I parentes ses antallet af observationer og individer i alt.

Skarv	(2/7)	Havørn	(4/6)	Skovsneppe	(1/1)	Løvsanger	(1/1)
Fiskehejre	(22/32)	Rørhøg	(3/3)	Storspove	(3/16)	Halemejse	(1/7)
Knopsvane	(14/574)	Blå Kærhøg	(3/3)	Hvidklire	(2/3)	Sumpmejse	(1/2)
Sangsvane	(45/833)	Spurvehøg	(2/4)	Hættemåge	(1/25)	Blåmejse	(2/3)
Sædgås	(2/5)	Musvåge	(53/166)	Svartbag	(4/7)	Musvit	(3/6)
Blisgås	(10/71)	Fjeldvåge	(14/15)	Ringdue	(2/215)	Husskade	(2/7)
Grågås	(114/16480)	Fiskeørn	(1/1)	Stor Flaspætte	(1/1)	Gråkrage	(9/629)
Canadagås	(16/416)	Tårnfalk	(29/29)	Sanglærke	(23/28)	Stær	(30/2199)
Bramgås	(14/276)	Vandrefalk	(2/2)	Landsvale	(2/9)	Gråspurv	(1/4)
Gravand	(14/77)	Agerhøne	(4/14)	Hvid Vipstjert	(5/14)	Skovspurv	(1/20)
Pibeand	(11/231)	Fasan	(4/9)	Solsort	(2/4)	Bogfinke	(2/4)
Gråand	(1/22)	Blishøne	(1/210)	Sjagger	(4/245)	Stillits	(2/11)
Skeand	(1/2)	Strandskade	(7/19)	Sangdrossel	(1/1)	Grønsisken	(1/3)
Troldand	(1/1)	Stor Præstekrave	(2/7)	Rørsanger	(1/2)	Bjergirisk	(2/67)
Hvinand	(3/27)	Hjejle	(1/106)	Tornsanger	(1/3)	Gulspurv	(2/2)
Stor Skallesluger	(5/68)	Vibe	(53/2665)	Gransanger	(2/2)	Rørspurv	(1/2)
Rød Glente	(1/4)						